

FICHTE'NİN EĞİTİM ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Editör: Bahri ATA

Serbülent BUHARLI
Yusuf İNEL
Güliden NURLU
Özer KUŞÇU
Adem KARACA
Ayşegül ÇELİK
Fitnat GÜRGİL
Aslı Esra ORDU
Meltem AKIN
Taner ÇİFÇİ
Ümit KILIÇ

2.BASKI

A PEGEM
AKADEMİ

Doç. Dr. Bahri Ata

FICHTE'NİN EĞİTİM ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

ISBN 978-605-4282-21-0

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2015, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları

Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: Ekim 2009, Ankara

2. Baskı: Kasım 2015, Ankara

Yayın-Proje: Neslihan Gürsoy

Dizgi-Grafik Tasarım: Orhan Fidan

Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1 İskitler/ANKARA

(0312-341 1020)

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No:26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi 0312 430 67 50 - 430 67 51

Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

ÖNSÖZ

2006'dan beri Gazi Üniversitesi Eğitimi Bilimleri Enstitüsünde Eğitim Klasikleri İncelemeleri dersi vermekteyim. 2008–2009 Bahar Dönemi'ne kadar her bir akademisyen adayının bir eğitim bilimci alıp, onun görüşlerini sosyal bilgiler eğitimi açısından ele almasını istemiştim. Böylece aynı anda pedagoji tarihinin en fazla on ünlü düşünürünün görüşlerini kabaca öğrenebiliyorduk.

Bu dönem ise yıllar önce üniversitede lisans öğrencisi iken, İngilizce bölümünden aldığım derslerdeki yöntemi takip etmek istedim. Bu çerçevede bir dönem boyunca İngiliz Dili ve Edebiyatı dersinde William Golding'in (1911-1993) *Sineklerin Tanrısı* (1954) adlı bir romanını derinlemesine okumuş, filmini izlemiş ve tartışmıştık. Aradan yıllar geçmesine rağmen, bu yöntem kullanılmasından oluşan bilgiler ve düşünme alışkanlıklarının zihnimde derin izler bıraktığını itiraf etmeliyim.

Bu yönetime göre, sadece bir düşünürün kitabı alınacak ve her hafta bir bölümü okunacak ve tartışılacaktı. Aslında bu yöntem, insanlık tarihi kadar eski olup, ortaçağ üniversite ve medreselerinde yaygın olarak kullanıldı. 20. yüzyılın başında ilerlemecilerin de ders kitaplarına açtığı savaşa bu yöntem nadiren kullanılmaya başlandı.

Benzer bir uygulamayı 1960'lı yıllarda Gazi Eğitim Enstitüsünde benden çok önce ilerlemeci bir felsefeye sahip olduğunu düşündüğüm Hüseyin Hüsnü Cırtlı'nın yaptığını öğrendim. O da bunu yine bir ilerlemeci felsefeci olan Dewey'nin *Özgürlük ve Kültür* kitabı ile öğretmen adaylarını karşılaştırmak için kullanmış.

Bu tür bir ders, okuyanın zihnini metin üzerine yoğunlaştırarak, felsefecileri ve düşünürleri kendinin de anlayabileceği, okuyabileceği ve yorumlayabileceği anlayışını doğurur. Zaten oluşturmacı öğrenme, kişinin birinci elden kaynaklar üzerinde bireysel ya da grup olarak çalışmasını gerektirmektedir.

Bu yöntemi uygulamaya Fichte'nin *Alman Ulusuna Söylevler* kitabı ile başladık. Bunun için karınca gibi çalışkan eğitimbilimci Mustafa Rahmi Balaban'ın 1938'deki *Fichte'nin Hitabeleri* çevirisini esas aldık. Mustafa Rahmi, 1936'da *Anadolu* gazetesinde 5 ay gün gün yayımlanmış, daha sonra kitap olarak bastırılmıştır. Fichte, fırtınalı kişiliğine uygun görüşleriyle ve etkileriyle üzerinde tartışılacak çok malzeme sunmaktadır.

Kitabı 15 hafta boyunca meslektaşlarımla satır satır eleştirel okuyup, bazen de Fichte'nin düşüncelerine güldük. Bazılarının hayretle bugün dahi geçerli olabileceğini gördük. Fichte'nin eğitimle ilgili görüşleri, onun felsefi sistemi ile tutarlı bir bütün oluşturmakla birlikte onun felsefesi üzerinde duramadık. Çünkü buna ilişkin Alman İdealizmine ve onun bütün yapıtlarına ilişkin arkaplan okumalarımızın yeterli olmadığını düşündük. Kaldı ki 2006'da Eyüp Ali Kılıçaslan ile Güçlü Ateşoğlu'nun Doğu Batı Yayınları için hazırladıkları Alman İdealizmi I Fichte adlı 548 sayfalık kitabın bu açığı giderebileceği düşünülebilir. Üstelik bu kitapta Kaan H. Ökten (2006: 400-427), siyasi tarih ve felsefe açılarından *Alman Ulusuna Söylevleri* ele almakta, özetlemekte ve yetkin bir şekilde değerlendirmektedir.

Biz ise burada sadece Fichte'nin eğitim görüşlerinin, pratik sonuçları ve Türkiye'deki yansımaları ile ilgilendik. Daha sonra Türkiye'deki belli başlı eğitimcilerin görüşleri ile Fichte'nin görüşlerini karşılaştırdık, benzerlikleri ve farklılıkları bulmaya çalıştık. Türkiye'deki eğitimcileri belirleme işinde Ali Utku'nun 2003'de Toplum ve Tarih (sayı: 236, sf. 68-76) dergisinde "*Fichte'nin Alman Ulusunu Söylevleri*" adlı makalesinden oldukça yararlandık. Utku (2003:76) bu yazısında Balkan Savaşlarından Cumhuriyet'in ilk yıllarına Sâti Bey, Hasan Cemil Çambel ve Mehmet Saffet Engin'den hareketle, Fichte'ye yapılan üç farklı başvuru ele almıştır.

Bu arada Mustafa Rahmi Balaban'ın 1930'lu yılların atmosferinde yabancı kelimelere karşılık verme ve Türkçe'yi geliştirme çabasını takdirle karşıladık. Ancak çoğu kelime kullanılmadan unutulup, gittiğini fark ettik.

Elinizdeki bu kitabı da, Türkiye penceresinden Fichte'nin yapıtının pedagojik açıdan karşılaştırmalı bir okuması olarak kabul ediniz. Son olarak editörlük işlerinde bana yardımcı olan öğretmen Özer Kuşçu ve Emine Kılıç'a teşekkür ederim.

Doç. Dr. Bahri ATA
Gazi Eğitim Fakültesi
Beşevler /ANKARA

Geleceğin anne ve babalarına

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	iii
Giriş, Bahri Ata	1
Johann Gottlieb Fichte'nin Hayatı ve Eserleri, Serbülent Buharalı	7
Fichte'nin Yaşadığı Dönemde Almanya, Yusuf İnel	17
Fichte'nin Alman "Kır Eğitimi Yurdu Akımı"ndaki Yeri, Gülден Nurlu	23
Sâtı Bey'in Fichte Hakkındaki Görüşleri, Özer Kuşcu	37
Necmettin Sadak ve Fichte Hakkındaki Düşünceleri, Adem Karaca	49
Hasan Cemil Çambel'e Göre Fichte ve Düşünceleri, Ayşegül Çelik	57
Halil Fikret Kanad'a Göre Fichte ve Düşünceleri, Fitnat Gürgil	67
Mustafa Rahmi Balaban'a Göre Fichte ve Düşünceleri, Aslı Esra Ordu.....	79
Mehmet Saffet (Arın) Engin ve Fichte'nin Düşüncelerinin Karşılaştırılması, Meltem Akın	93
Fichte ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Milliyetçilik, Eğitim, Ekonomi ve Dil Görüşlerinin Üzerine, Taner Çifçi	101
Fichte'nin Pestalozzi ve Eğitimsel Görüşleri Hakkındaki Düşünceleri, Ümit Kılıç	119

GİRİŞ

*Bahri ATA**

1806'da Yena Savaşı'ndan sonra Fransız askerleri, Berlin sokaklarında birer savaş galibi olarak dolaşırken, bir filozof, 13 Aralık 1807'de Berlin Üniversitesi'nin bir salonunda Alman Gençliğe 14 hafta sürecek konferanslar serisine başladı. İşte bu kişi *Johann Gottlieb Fichte (1762-1814)* idi. 1800'lü yılların başında Almanya Kant, Schelling, Schiller, Gauss, Goethe, Humbold Kardeşler, Hegel, Goethe ve daha nice düşünürleri ile yeni bir döneme girdiğini belgeliyordu. Fichte, bu halka içinde coşkusu, görüşleri ve yapıtları ile kendine özgü bir yer edindi.

Konferansın ana teması eğitim kurumlarının ıslahı ile Alman ulusal kurtuluşunun nasıl sağlanabileceği idi. Bu çerçevede Pestalozzi'nin eğitim görüşlerini de gözden geçiriyordu. Fichte'nin üniversite öğrenimi sırasında bir ailenin çocuklarına özel öğretmenlik yapması öğretmenliğin pratik meseleleri ile de karşılaşmasına yol açmıştı. Fichte, bu konferansları ile ulus-devlete eğitim alanında yerine getirmesi gereken yeni görevler yüklüyordu. Aytaç (2009:232), bu çerçevede Platon'un eğitim devleti ile Fichte'nin devlet anlayışı arasında benzerlik kurmaktadır. Fichte 1810'da yeni kurulan Berlin Üniversitesi'nin felsefe fakültesi dekanı daha sonra ilk rektörü oldu. Askeri hastanede hastabakıcı olarak çalışan ve tifoya yakalanan karısı iyileşir ama hastalığı Fichte'ye bulaştırır. Fichte, 29 Ocak 1814'de 52 yaşında vefat etti.

Fichte'nin *Alman Ulusuna Söylevler* konferanslarının Prusya'nın öncülüğünde Alman ulusal birliğini uyandırmada önemli bir payı olduğu bir gerçektir. Çünkü Fichte, Napo-

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD Öğretim Üyesi, Doç. Dr.

leon'un yıktığı Alman ulusuna kalkınma hamlesinde yeni bir misyon da yüklüyordu. Bu misyon, insanlığı günahkarlık çağından çıkarıp insanlara aklın bilinçli egemenliğini sağlamaktır (Gökberk, 1980: 427).

Bu söylevlerin *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi* ve *Fransız Devriminin İnsan Hakları Bildirgesi* gibi ulusal olduğu kadar evrensel yönü de vardır. Bu yüzden pek çok dile de çevrilmiştir. Mustafa Rahmi Balaban'ın da önsözde yazdığı gibi 1897'de Paris Belediyesi, bu eseri Fransızca'ya çevirtip, neden bütün Paris'teki okullara hediye etti ki? Fransız İhtilali'nin ilkelerinin çiğnendiği ve işgalin verdiği ruh çöküntüsü içinde Fichte kozmopolitizminden ulusçuluğa geçmekle birlikte, insanlığa sevgi, saygı ve de insanlığa hizmet gibi fikirlere sıkıca bağlı idi. Utku (2003:69) bu durumu şöyle ifade ediyor: "Fichte'nin milliyetçiliği, hümanist unsurlarıyla paradoksal bir biçimde kozmopolitizmi de içerir ve dışlayıcı değildir." Yalnız bu hizmette Alman ulusuna daha çok görev yüklüyordu. Fichte'yi okurken ve düşüncelerini değerlendirirken büyük babasının da İsveçli olduğu ve asker olarak bu topraklara gelip yerleştiği gerçeği akılda tutulmalıdır (Engin, 1933).

Şimdi kısaca Fichte'nin tartışmalara da neden olan görüşlerine bir gözden geçirelim. Öyle ki bu görüşler, Prusya'da ve Almanya'da devlet eğitiminin muhafazakar ve kolektivist bir görünüm almasında etkili olmuştur.

Fichte'de bir kamu eğitimi kavramı ile karşılaşmaktayız. Fichte (1938:62), "Vatandaşların hepsi tam adam olmak gerektir." ya da "Bütün vatandaşlar mükemmel insan olarak yetiştirilmelidir." (Fichte, 1938:104) derken, eğitimin sadece prenlere ve yönetici çocuklarına değil, hemen herkese yaygınlaştırılmasının altını çiziyordu. Fichte'ye göre devlet eğitim masraflarını bir yük olarak görmemeli ve karşılamalıdır. Aslında zaten Avrupa devletleri arasında zorunlu ilköğretime ilk önce Prusya'da başlandığı unutulmamalıdır. Bunda Luther'in de etkisi vardır. 1716'da Prusya'da zorunlu öğretim yasası

yayımlandı. 1763 *Genel Okullar Yönetmeliği* ile 5-13 yaş arasındaki çocuklar için zorunlu eğitim getirildi, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve maaşları düzenlendi, yöntemler ve ders kitapları ele alındı ve dini hoşgörü getirildi.

Fichte'ye göre bencillik ve egoizm Almanların olduğu kadar yaşadığı yüzyılın en büyük problemlerinden biridir. Kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen vatandaşları "genel iyi" için özveri ile çalışmaya teşvik etmenin önemini vurgulamaktadır. Yeni eğitim, çocuklarda "iyilik aşkını" uyandırmalıdır (Fichte, 1938:56). Çok sonra Amerika'da sosyal bilgiler eğitiminde "ortak iyi" (common good) gibi kavramla karşılaşmaktayız. Fichte'ye (1938: 125-126) göre "İnsan, milletinin yaşaması için kendi hayatını daima fedaya hazır olacaktır. ..İşte hakiki aşk budur....Kendinin ebedi olduğuna inanmayan insanda vatan aşkı olmaz..." Benzer şekilde Fransız düşünür ve sosyolog Auguste Comte ise daha sonra "Altruizm" (başkacılık, fedakarlık, özveri, feragat) kavramına ulaşmıştır.

Fichte'ye göre, ulusal eğitime, çocuğun aile ocağından uzaklaştırılması ile başlanmalıdır. Çocuk, eski çevresinden alınmalı, çocuğun eski yaşamı ile ilgisi kesilmelidir. Fichte'ye (1938:53)göre, çocuk etrafındakilerden "Hayatın ve okumanın gayesinin kendi maddi refahını sağlamak olduğunu işitmemesi gerekir.... Çocuklar, mevcut durumlarıyla kendilerine örnek olamayacak egoist mevcut yetişkinler kuşağından yalıtılmalıdır. Çünkü çocuklar bizimle temas ile bozulacaktır." Bir başka yerde şöyle yazıyor, "...Eğer onları seviyorsak onları bizim bozulmuş havamızdan uzaklaştırmalıyız. Onlara temiz bir bina kuralımız" (Fichte,1938:156). İşte bu yalın düşünceleri, Fichte'yi Pestalozzi'den ayırmakta ve çocuğun aile eğitiminden uzaklaştırılıp, kır okullarında mükemmel eğitimcilerce öğrenim görmesi düşüncesine götürüyor. Türkiye'de özel okulların ve devlet okullarının yatılı kısımlarında, devlet parasız yatılı okullarında, Köy Enstitüleri'nde benzer uygulamalar yapıldı. Eğitim bilimci Halil Fikret Kanad, Fichte'nin bu düşüncelerine katılmamakta, çocukların bir limonlukta yetiştirilemeyeceğini belirtmektedir (Kanad, 1930: 376).

Eğitimin amaçlarını bu şekilde ifade ettikten sonra, Fichte yöntem konusunda ne demektedir? Fichte'ye (1938:58) göre "Yeni eğitim, öğrencinin bizzat kendi faaliyeti aracılığıyla kendini sevk ve idare etmesine önem verir." Bu, bugün de çağdaş görüşlerden biri olup, burada Pestalozzi'nin etkisi hissedilmektedir.

Dimic'e göre (2003:780), Yunan felsefe geleneğinden sonra, eğitim meselelerini üzerinde konuşmak üzere ciddi olarak ele almaya başlayan ilk filozoftur. Ne Comenius ne de Pestalozzi eğitim ile toplumsal olguları yani Pedagoji ile Siyaset Bilim arasındaki yakın ilişkileri onun kadar iyi gösteremedi. Öğrencisi Herbart da, hocası Fichte'nin öğretmen sorumluluğu ve ahlâki eğitime olan ihtiyaçla ilgili kuramlarına katılmakla birlikte, eğitimi siyasallaştırması ve Pestalozzi pedagojisini devletin siyasal amaçlarına hizmet eder bir hale getirmesini yeriordu. Herbart'a göre ise gerçek eğitim, siyasal çıkarlara hizmet etmeyen, kendi için yapılan eğitimidir (Oelkers, 2001:89).

Curtis ve Boulwood'a (1966:12) göre Nazizmin tohumları Fichte'nin felsefesinde görünmeye başlamıştı. Copleston (1996:47) ise Fichte'ye karşılık haksızlık yapmamak için bu söylevlerin Napoleon egemenliği döneminde olduğunu anımsamamız gerektiğini vurguluyor.

Aradan 64 yıl geçtikten sonra 1870'de bu sefer Almanlar, Fransızları yendi. Alman mucizesi denebilecek bir kalkınma ve gelişme hamlesi yaşandı. Pek çok ülke bilim adamı ve öğrencisini Almanya'ya göndererek bu galibiyetin nedenlerini anlamaya çalıştılar. Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Abdülhamit döneminde Almanya'ya tahsile gönderilen öğrencilerin sayısı arttı.

Balkan Savaşları'nda alınan ağır yenilgi, Osmanlı aydını-
nın Fichte'nin genel felsefesi değil de özellikle bu kitabı ile
tanışmasına yol açtı. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1912)*Talim
ve Terbiyede İnkılap* adlı kitabı ile Türkiye'de buna benzer bir
çalışma yaptı. Sâti Bey (1329), 21 Mart 1913'de Darümuallim-
in Konferans salonunda verdiği konferanslardan birini
Prusya'nın Uyanışı ve Fichte'nin Alman Ulusuna Söylevlerine
ayırmıştır. Sâti Bey, kısa bir tarihi arkaplandan sonra söylev-
lerdeki temel düşünceleri özetlemektedir. Sâti Bey
(1329:123), "1908'den beri 5 yıldır eğitime gerekli önem ve-
rilmeydi. Siyaset ve askerlik endişeleri her endişenin üstüne
çıkardı. Eğitim bir hayat ve memat meselesidir" demektedir.
16 Mart 1920'de Müttefik kuvvetleri İstanbul'u işgal ettiğinde
Ziya Gökalp, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Halide Edip Adıvar
gibi Darülfünun hocalarının Fichte gibi bir tutum aldığı görü-
lür.

1930'lu yıllarda ülkemizde ulusal eğitimde dil, tarih ve
edebiyata önem verilmesi, "ant kültürü" ve vatandaşlık so-
rumluluklarının vurgulanmasında Fichte'nin de etkisini his-
setmek mümkündür. Fichte, yapıtının sonuna doğru gençlere,
yetişkinlere, devlet adamlarına ve prenlere ant içirmektedir.
Fichte'nin bu yapıtı, bütün olağan ya da aşırı düşüncelerine
rağmen, sadece "bir ülkenin içinde bulunduğu kötülüklerden
zorunlu ve ulusal eğitim ile kurtuluş düşüncesini" anlamak
için okunmayı hak etmektedir.

Kaynakça

- Aytaç, Kemal. (2009). *Avrupa Eğitim Tarihi: Genel Bir Bakış*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Copleston, Frederic. (1996). *Felsefe Tarihi Alman İdealizmi*, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Dimic, Zoran. (2003). "The Problem of Education in Fichte's Philosophy", *Philosophy, Sociology and Psychology*, vol. 2, No:10, s.777-788.
- [Engin], Mehmet Saffet (1933). *Muasıır Avrupa Felsefesi (Kant'tan Zamanımıza Kadar)*, Ankara: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Fichte, *Fichte'nin Hitabeleri* (çev.)Mustafa Rami Balaban, Dereli Matbaası, İzmir, 1938.
- Gökberk, Macit. (1980). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kanad, Halil Fikret. (1930). *Terbiye ve Tedris Tarihi*, 1.Cilt, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Mustafa Sâtı (1329) "Prusya'nın İntibahı ve Fichte'nin Nutukları", *Vatan İçin Beş Konferans*, İstanbul: Kader Matbaası, ss. 97-126.
- Oelkers, Jürgen. (2001). *Johann Friedrich Herbart, Fifty Major Thinkers on Education*, (Ed)Joy A. Palmer, London: Routledge.
- Ökten, Kaan H. (2006). "Siyasal Tarih ile Felsefenin Kesişim Noktası: Fichte'nin Alman Ulusuna Söylevleri, *Alman İdealizmi-I: Fichte*, (Ed). Kılıçaslan, Eyüp Ali ve Güçlü Ateşoğlu, Ankara: Doğu-Batı.
- Utku, Ali. (2003). "Bizde Birkaç Tarz-ı Siyaset ve Fichte'nin Alman Ulusuna Söylevleri" *Tarih ve Toplum*, cilt 40, sayı: 236, 68-76.

Johann Gottlieb Fichte'nin Hayatı ve Eserleri

*Serbülent BUHARALI**

Alman Filozof Fichte, Saksonya'nın Rammenau köyünde 19 Mayıs 1762 tarihinde doğdu. Ekonomisi dokumacılığa dayanan köyde, küçük yaşlarda köyde kaz çobanlığı yaptı. Diğer çocuklardan belirgin farkları olan küçük Johann'a okuma yazmayı babası öğretti. Rahmi Balaban'ın (1938)aktardığına göre babası bir şehir dönüşünde kendisine ismi "Sigfiri"ed le Corno'nun Hikâyesi" olan bir kitap hediye etti. Henüz yedi yaşında olmasına rağmen bu hediye onu çok mutlu etti, kitabına sıkı sıkı sarıldı. Fichte kilisedeki vaazları kaçırmaz, vaazları adeta kelimesi kelimesine ezberlerdi. O bölgenin ileri gelenlerinden Baron Miltitz'in küçük Fichte'yi keşfetmesi de bu yeteneği sayesinde gerçekleşti. Baron, Fichte'den vaaz dinledikten sonra onu himayesine aldı, şatosuna götürdü. Eğitimine 12 yaşında kadar Neiderman papazının yanında devam etti. Hayatının en tatlı zamanlarını burada geçirdi. (Balaban'a (1938)göre yaşı 13'tür. Fakat Pforta Koleji kayıtlarında 1774–1780 arasında okulda öğrenci olarak bulunduğu görülür.) Gottlieb, 1774 senesinden itibaren günümüzde halen eğitim-öğretime devam eden Pforta Koleji'nde öğrenciliğe devam etti. İlk başlarda burada mutlu olamadı. Hatta bir keresinde o zamanlar okuduğu Robinson Crusoe hikâyesinden etkilenip kaçma girişiminde bulundu. Bu olaydan sonra hoşlanmadığı koşullar bir nebze de olsa düzeltilen Fichte azimle

* ODTÜ Geliştirme Vakfı Okulları, Sosyal Bilgiler Öğretmeni

çalışmaya başladı. Düşünce dünyasını değiştiren yazarlardan biriyle burada tanıştı. Bir profesör ona Lessing'in kitabını verdi. Aslında kolej sınırları içinde yasaklanan yazarlardan biriydi. Fichte eseri okuduktan sonra "Bu kitabı okumak, benim için yepyeni bir fikir hayatının başı oldu." yorumunda bulundu(Balaban, 1938).

Pforta Koleji'nde bugün bir Fichte Köşesi bulunmaktadır. Bu köşede Fichte'nin bir büstü bulunmakta arkasındaki büyük duvarda onun şu sözü yazmaktadır. "**Öğrencilerini kendinden daha iyi yapan öğretmen ne yüce, ne mutludur.**"

18 yaşında Jena Üniversitesi'nde tarıbilim öğrencisi olarak eğitime başladı. Jena'daki yıllarında Spinoza'nın görüşlerini benimsedi. Bir rahip kendisine Wolf'un Spinoza'nın *Etika* eleştirisini verdi; fakat Fichte bu çalışmayı yetersiz gördü. İleride kendisinin Spinoza karşıtı olduğunu söylese de özgürlük fikirlerinin temelinde *Etika*'nın yattığını söyleyebiliriz. Yine de aralarında fark vardır: Fichte özgürlüğü insanın bilgelğine dayandırırken, Spinoza insanların yaşadığı tarihsel aşamaya dayandırır(Hançerlioğlu, 2000). Ayrıca hiçbir zaman Spinoza'nın iki âlem birliğinden vazgeçmemiştir. Jena'da öğrenimine devam ederken hamisi Baron Miltitz'in ani ölümü Gottlieb'i maddi anlamda zor durumda bıraktı. Tüm zorluklar ve geçim sıkıntısına karşın ayaklarının üzerinde durdu ve eğitime devam ettirdi. Okul bittiğinde papazlık istemiş; lakin hürriyetçi ve bağımsız kişiliği bilindiğinden reddedilmiştir.

Cemil Sena (1975), bu konuda geçim sıkıntısı sebebiyle annesinin vaiz olması yönünde ısrarlarına rağmen kendisinin bunu istemediğini söyler. 1788 yılında bir arkadaşının yardımıyla Zürih'te bir öğretmenlik işi buldu. Geçim sıkıntısı sebebiyle geldiği Zürih'te Rousseau ve Montesquieu'nun eserlerini okudu ve Fransız devrimiyle ilgili haberler onu heyecanlandırdı. Zürih'teki önemli bir olay da nişanıdır. Burada zengin bir tüccarın kızıyla, Johanna Merie ile nişanlandı. 1790 yılında kariyer yapmak için Almanya'ya geri döndü.

Epey bir süre seyahat ettikten sonra geçici olarak Leipzig'e yerleşti. Genç bir öğrenci kendisine Kant'ı anlatmasını istediğinde Kant'ın felsefesini inceledi. Fichte'nin görüşlerini en çok etkileyen kişi Kant oldu. Kant'ın *Eleştirel Felsefesi*'ni okuduktan sonra bir arkadaşına şöyle yazar: “*Pratik Aklın Eleştirisi*'ni okuduğumdan beri, yeni bir dünyada yaşıyorum” (Kılıçaslan, Ateşoğlu, 2006). “Fichte, bilimsel yasaların deneysel gözlemlerden çıkartılamayacağını Kant'tan öğrendi. Ancak, Newton fiziğinin bütün zamanlar için doğru olduğu inancına dayanarak, deneysel gözlemlerin bilimsel yasalardan çıkartılabileceğini düşündü.” (Magge, 2004) O, Kant'ın felsefesini geliştiren Schelling ve Hegel ile birlikte Alman İdealizmini oluşturan kişidir. Fichte, bilimsel bilgiyi insanın özgür bir yaratımı olarak açıklayan ilk filozoftur.

1791'de Zürih'e geçti, nişanlısını ziyaret etti. Bu sırada Varşovalı zengin bir aile kendisine eğitimlik teklif etti ve bunun üzerine özel öğretmenlik yapmak için Varşova'ya gitti. Evin kadını tarafından uğradığı hakaretlere ve küçük düşürücü davranışlar sebebiyle bu işten ayrıldı. Tabii bu işin asıl sorumlusu onun özgür kişiliğidir. Dönüşte özellikle Kant'ı görmek ve onunla tanışmak için Könisberg şehrinden geçti. Kant, Fichte'yi çok sıcak karşılamadı. Kant'ın dikkatini çekebilmek için *Bütün Vahiyleri Eleştirme Denemesi* (1792) yazdı ve kendisine sundu. Eseri isimsiz basıldığından ilk başlarda Kant'ın sanıldı. Sonradan Kant eseri Fichte'nin yazdığını söyleyince ve eseri övünce ünlendi. Fichte, ilk eserinde vahye dayanan dinin yapısını anlatmaya çalıştı. İnsanın içinde bulunan ahlâki yasadandan ve pratik koşul olarak bu ahlâki yasaya inanmanın dini ilahileştiren şey olduğunu anlattı. Fichte'ye göre “din pratik usa dayanıyor ve ahlâki yasa geçerli olduğu sürece insanın gereksinimlerini karşılıyordu” (Ana Britannica, 2004). Maddi açıdan genellikle zor durumda olan Fichte, Kant'ın yardımıyla Danzig'de özel öğretmenlik buldu. Bu sırada iki politik yazıyla hem dikkatleri hem de şimşekleri üzerine çekti: *Avrupa Prenslерinin Şimdiye Kadar Yasaklamış Oldukları Düşünce Özgürlüğünün Geri İstenmesi* (1793) ve *Fransız Devrimi Üzerine Kamu-*

nun Yargısını Düzeltmeye Dair Katkı. “İkinci çalışma ona bir demokrat ve bir Jakoben, politik olarak tehlikeli bir kişi olma ününü getirdi” (Copleston, 1996).

Fichte, 1793 yılında nişanlısı Johanna Merie ile evlendi. Balayı seyahati sırasında söylevlerinde eğitim metodunu be-nimsediği Pestalozzi ile tanıştı. 1794 yılında talihi dönmeye başladı. Jena Üniversitesi kendisine Reinhold’dan boşalan Eleştirel Felsefe kürsüsüne profesör olarak başlaması teklif edildi. Fichte gelecek altı yılını Almanya’nın en çok öğrenciyeye sahip olan okulunda geçirecekti. Bu arada temellerini attığı *Bilim Öğretisi* (Wissenschaftslehre) felsefesini burada sağlamlaştırdı.

Fichte, Jena’da çok yoğun bir çalışma temposu içine girdi, söylevdeki gücü ve fikirlerindeki kuvvet sayesinde öğrencilerinde büyük ufuklar açtı ve onların sevgisini kazandı. Jena Üniversitesi bu dönemde en parlak zamanlarını yaşamıştır. Zira 1787–1806 tarihleri arasında öğretim kadrosunda Fichte, Hegel, Schlegel, Schiller ve sonradan bu üniversiteye adı verilecek olan Schelling gibi önemli düşünürler vardır. Fichte, tarih profesörü olan Schiller ile dosttu. Ayrıca Fichte’nin Jena’daki göreve getirilmesinde Goethe’nin gösterdiği sıcak destek (Copleston, 1996)görmezden gelinemez. Fichte, 1794 yılında bilim adamının toplumdaki rolüyle ilgili konferanslar vermeye başladı. Bu resmi olmayan dersler pazar ayını sırasında verilmeye başlanınca şimşekleri üzerine çekti. Devrim düşüncelerini Almanya’da ateşlemek ve Hıristiyanlık yerine akla tapmakla suçlandı. 1794 yılında *Aenesidemus İncelemesi* ve *Bilim Öğretisi Kavramı Üzerine* eserleri yayımlandı. 1795’te ders vermesi engellendi. Fichte, Weimar’a çekildi ve çalışmalarına ağırlık verdi. *Bilim Öğretisi*’nin alt dalları olan *Doğal Hukukun Temelleri* (1796–97)ve *Ahlâk Öğretisi Sistemi* (1798)yayımladı.

1799 yılının bahar döneminde ders vermeye hazırlanırken ateizmle suçlandı. Bunun sebebi de Bilim Öğretisinin din felsefesinin özünü belli eden denemesi, *Evrenin Tanrısal Yö-*

netimine İncancımızın Temeli Üzerine ve Profesör Forberg'in aynı konudaki yazısı oldu. Felsefe Gazetesi'nde yayımlanan bu yazılar beraberinde ateizm tartışmalarını körükledi ve Fichte, bu konuda üzerine çok varılınca istifa tehdidi savurdu; buna karşı çıkılmayınca da özü sözü bir olan ve uzlaşmaz bir kişiliğe sahip Fichte üniversiteden ayrılmak zorunda kaldı. Aslında yazısında "Tanrı'nın bir 'kişi' değil de evrenin ahlâksal düzeninin ta kendisi olduğunu savunduğu için tanrıtanı-mazlıkla suçlandı" (Ulaş, 2002).

Fichte, Jena Üniversitesi'nden ayrıldıktan sonra Berlin'e geçti. İlk başta Berlin'de "Zabıta, bu kuşku şahsın oturmasını sakıncalı görünce, Prusya Kralı şöyle bir resmi açıklama yapar: Onun sevgili Tanrısı ile arasının açıldığı doğru ise bunun hesabını Fichte ona vermelidir. Bu bana dokunmaz"(Weisedel, 1997). Berlin'de geçimini özel öğretmenlik yaparak sağladı. İstek üzerine bu şehirde *Bilim Öğretisi* felsefesi hakkında konferanslar verdi. 1800 yılında iki kitabı yayımlandı. Bunlardan birincisi sıradan okuyucunun anlayabileceği bir dilde yazdığı *İnsanı Belirleyen Nitelikler*, ikincisi ise serbest ulusalcı politikaya dayanan ekonomik sistemin anlatıldığı *Kapalı Ticaret Devleti* kitaplarıdır. *İnsanı Belirleyen Nitelikler* adlı eseri herkesin anlayabileceği bir dilde yazmasının sebebi "hayatını üniversite dışında serbest yazar olarak kazanmak zorunda kalacağını fark ettiği noktada" (Magge, 2004) kaleme almış olmasıdır. İyi ki de böyle olmuştur; çünkü zor bir dil kullanan ve genelde çapraşık yazılar yazan Fichte'nin felsefesini anlamak için bu kitap bir giriş niteliği taşır. Bu eser üç bölüme ayrılır: Kuşku, bilgi ve inanç. *Kapalı Ticaret Devleti* adlı eserinde kendi kendine yeten, ulusun ve devletin menfaatlerinin ön planda tutulduğu bir ekonomik sistemi anlatır. Her ne kadar sosyalistlere fikir kaynağı olmuşsa da bu eserin sosyalizme temel teşkil ettiğini söylemek yanlış olacaktır. Bunun sebebi Fichte mülkiyet hakkına karşı değildir. O, mal ve sermaye sahiplerinin tasarruf hakkının ulusun iyiliği düşünülerek kullanılmasından ve sistemin bu şekilde işlemesinden yanadır. Varoluşçular da Fichte'ye dayandıklarını söylerler.

Fakat Fichte'nin bahsettiği “Ben” bireyci bir ben değildir; “özelden evrensel, sonludan sonsuza bir geçiş eylemi”dir (Hançerlioğlu, 2000).

1801 yılında oluşturduğu felsefeye yapılan eleştirileri cevaplamak üzere daha açık ve yalın bir dille “*En Yeni Felsefenin Edimsel Özünü Üzerine Kamuya Gün Gibi Açık Bildiri: Okuyucuyu Anlamaya Zorlayan Bir Girişim*” denemesi yayımlandı. Aslında bu deneme daha çok Fichte'nin öğretisine en ateşli saldırıları yapan ve onu nihilizmle suçlayan Jacobi'ye cevaptır.

Fichte, 1794–95, 1796–97, 1799, 1804 yıllarında yazılan ve dört ana bölümden oluşan *Bilim Öğretisi*'ni adeta bir dantel gibi özenerek işlemiştir. Bu eser onun çocuğu gibidir. Ömrü boyunca *Bilim Öğretisi*'ni şekillendirmeye ve sağlamlaştırmaya çalıştı. *Bilim Öğretisi*, onun tüm felsefi sisteminin toplamıdır. “Fichte için bilincin ve varlığın bütün belirlenimleri için geçerli metod diyalektik metottur” (Toprakkaya, 2007). Yani tez, antitez ve senteze dayanmaktadır. *Bilim Öğretisi*'ne göre mutlak doğruya varmada birinci temel ilke tez: “Ben” dir. İkinci prensip, antitez yani “Ben olmayan” dır. Üçüncü temel ilkede senteze yani tüm çelişkilerin ortadan kalktığı duruma ulaşılır. Bu durum *Bilim Öğretisi* sisteminde bilgi felsefesi açısından “bilgi”; varlık felsefesi açısından ise “Mutlak Ben” diye adlandırılır. “*Bilim öğretisi* tüm bilimlerin bilimi olmakla yükümlüdür.” (Kılıçaslan ve Ateşoğlu, 2006). Fichte felsefesinin temel ilkesini derslerinde şöyle anlatırdı: “Baylar duvarı düşünün.” Sonra devam eder, “Şimdi de duvarı düşüneni düşünün”. Bunu sonsuza kadar devam ettirebiliriz. “Duvarı düşüneni düşüneni düşüneni düşünün...” Her seferinde nesneden bağımsız bir “Ben” kalacaktır. İşte bu “Ben” onun felsefesinin temel ilkesidir ve bütün felsefesini buna göre düzenlemiştir (Copleston, 1996).

Fichte, Berlin yılları devam ederken, 1805 yılında Earle- gen Üniversitesi'nde bir dönemliğine ders verdi. 1806 yılında daha önce ders olarak verdiği konularda popüler yayınlar çıkardı. Bunlar *Bilginliğin Doğası* ve *Kendini Açığa Vuruşu*

Üzerine, *Çağımızın Temel Karakteristikleri ve Kutsal Bir Yaşam İçin Kılavuz* eserleridir. Aynı yıl Napolyon'un ordusu Berlin'e girdi. Fichte, gönüllü olarak Prusya birliklerine vaiz olarak alınmayı istedi; fakat bu isteği geri çevrildi. Savaşın tehlike arz ettiği dönemde kısa süreliğine Berlin'den ayrıldı. Fichte'nin *Alman Ulusuna Söylevler*'i, Fransız Ordusu Berlin sokaklarında devriye gezerken üniversitede konferans biçiminde yayımlanmıştır. Fichte Fransız Devrimi'nin idealleriyle bir uluslar konfederasyonu için umut besledi. "İdeali her zaman tüm insanların tinsel özgürlük doğrultusunda ilerlemeleriydi"(Copleston, 1996). Fransız işgalinden sonra *Alman Ulusuna Söylevler* eserinde insanlığı mutlak hedefe götürmede Almanlardan uygun bir millet bulunmadığını söyledi. "Karakter sahibi olmak ve Alman olmak, kuşkusuz aynı anlama gelir." Bu görev Alman halkının siyasi ve politik birliği olmadan sağlanamazdı. Fichte, bu eser sayesinde Alman Ulusçuluğunun kuramsal kurucusu olmuştur. Peki, Alman ulusunu tek bir bayrak altında toplamak nasıl gerçekleşecekti? İşte söylevlerin önemli bir yanı da eğitim hakkındaki görüşleridir. Fichte eserinde aynı zamanda Alman vatandaşının nasıl yetiştirilmesi gerektiğini anlatır. Ona göre eğitim milli olmalı ve bütün vatandaşlar ortak ülkü etrafında birleşmeliydi. Devlet nasıl asker yetiştirme görevini üstlenmişse; vatandaş yetiştirme işini de üstlenmelidir. Hatta Fichte bu konuda daha da ileri giderek: "Çocuğun eğitimi ailesine bırakılmayacak kadar önemlidir." der. Fichte'ye göre bir millet ancak okul sayesinde millet olur, çelikleşir.

Prusya'nın başkentinde 1810 yılında şimdiki adı Humboldt Üniversitesi olan ve önünde Alexander von Humboldt'un heykeli bulunan Berlin Üniversitesi kuruldu. Fichte okulun kurucuları arasındadır. Fichte'ye Felsefe Fakültesi dekanlığı teklif edildi, Fichte kabul etti. 1811-12 yıllarında üniversitede rektörlüğe seçildi ve iki seneliğine bu görevi yürüttü. Berlin Üniversitesi'nin ikinci rektörüdür. Bu dönemdeki en önemli yazısı *Bilincin Olguları* (1813)yayımlanmıştır. Fichte, bu eserinde; "bilgi hiç kuşkusuz yalnızca kendisinin